

Kostel sv. Vavřince pod Petřínem

Studie o výzkumu románského jednolodí s pravoúhlým kněžištěm

VLADIMÍR PÍŠA

Na Malé Straně v Hellichově ulici stojí nenápadný nájemný dům čp. 553/III. Je přikrčen na úpatí Petřína v bloku domů jižně od budov ministerstva školství a kultury, od nichž jej dělí nízká ohradní zeď. Byla to ohrada hřbitova a dnešní zehátralý domek sloužil až do roku 1784 jako kostel zdejší osady. Archiválie svatyně jsou, podobně jako v mnoha jiných případech, velmi sporé pro dobu před 14. stoletím.¹ Církevní historici tvrdí, že zdejší území patřilo zčásti klášteru benediktinek u sv. Jiří na Hradě pražském.² Uvidíme dále, že toto tvrzení by mělo svou důležitost v případě, že území kolem kostela sv. Vavřince pod Petřínem patřilo svatojiřskému klášteru již ve 12. století.

Osudy kostela byly velmi pestré vzhledem k jeho poslání jako svatyně malé osady.³ Po roce 1794, kdy byla odsvěcená budova prodána i s městištěm bývalého hřbitova za 450 zl., sdílel kostelík osudy mnoha dalších profanovaných svatyní v Praze. Stal se po úpravě obydlím chudších vrstev obyvatelstva tehdejší Prahy.⁴ Před rokem 1935 koupila domek církev československá. Měla v úmyslu vzkřísit zde kostel po vzoru regenerace novoměstského kostela sv. Václava na Zderaze.⁵ K úpravám tehdy nedošlo, hlavně pro finanční potíže ČČS.⁶

V roce 1955 došlo k náhodnému objevu románské podstaty severní části bývalé kostelní stavby. Tehdy jsme mohli provádět nejnutnější sondy na vnějšku a uvnitř budovy jen na chodbách, protože celý objekt byl obydlen.⁷ I tak jsme však poznali, že severní část byla románským jednolodním kostelem s pravoúhlým kněžištěm, jehož kvádříkové zdivo se zachovalo v maximální míře.⁸

Pražská památková péče doufala, že bude moci sama nebo pomocí nějaké kulturní instituce regenerovat bývalý kostel pro kulturní potřeby místního obyvatelstva.⁹ Proto jsme dosáhli usnesení bytového odboru Obvodního národního výboru v Praze 1, že uvolněné byty v domě čp. 553/III nebudou nadále obsazovány, aby byl objekt postupně uvolněn od obyvatel.¹⁰ Mezitím byl dům strojem zaměřen v měřítku 1 : 50 a postupně se prováděly sondáže v uvolňovaných prostorách.¹¹ Prvním a umělecky dosud nejzávažnějším zjištěním byl objev nástěnných maleb asi z konce 2. třetiny 14. století v závěru celého kostela, tj. jak v severní románské, tak i v jižní gotické části stavby.¹² Malby byly restaurovány akad. malířem a restaurátorem F. Kotrbou, který však práci nemohl dokončit pro následky těžkého úrazu.¹³ V dalších uvolněných bytech jsme se snažili co nejvíce si osvětlit architektonické poměry středověké výstavby, poničené pozdějšími úpravami.

Do sepsání této studie jsme poznali z románské stavby další prvky, které nejen potvrdily naše původní dílčí závěry z roku 1957, ale umožnily i jejich doplnění. V domě jsou dosud tři byty a farní úřad církve československé ke kostelu sv. Jana Křtitele na

Újezdě. Sondáže nemohly být proto dokončeny a stavba dokonale otevřena a prozkoumána po všech stránkách, aby byly vytvořeny podklady pro zpracování studie na regeneraci tak významné památky.¹⁴

Ojedinelost půdorysu i celkové skladby kostela nás opravňují podat zprávu o románské stavbě již před dokončením dokonalého hloubkového stavebně archeologického výzkumu.

I VÝSLEDKY VÝZKUMU

Kostel sv. Vavřince „na Újezdě pod horou Petřín“ byl postaven z opukových kvádrů střední velikosti, kladených do pravidelných řádek. Kvádrčky byly opracovány kladivem i dlátem. Nárožní kvádry a ostění byly opracovány jemně širokým dlátem a vykazují převážně i zpracování hran ostrými a hustými seky úzkého dláta. Malta vyhrzlá ze spár mezi kvádrčky byla zedníkem seříznuta typickým způsobem, že tvoří střechovitě zešikmenou plošku. V horizontálních spárách vždy horní část seříznutí je uvnitř, u dolního kvádrku je v lici stěny. Vertikální spáry nevykazují takovou pravidelnost, pokud se dalo sledovat v provedených sondách. Mezi ostěnými a nárožními kvádry jsou nízké a úzké spáry, upravené obdobně, ale vždy jemně a pečlivě. Malta byla převážně připravena z vypraného písku střední zrnitosti a je dnes šedavá s menšími zrnky vápna.¹⁵ Ohoření opukové stěny bylo zatím zjištěno jen v částech pod krovem nad klenbami, partie nad původní podlahou lodi jsme dosud soustavně nezkoumali. Vnitřní stěny románského kostela byly snad již od počátku omítány a vymalovány. Můžeme tak soudit podle stopy omítek na kvádrčích, a zvláště podle barevného křížku, který jsme objevili při patce klenby v podvěžním prostoru. Vnější stavby jsme dosud tak nepoznali, abychom mohli posoudit, zda byly i vnější stěny omítány. Zdivo bylo stavěno tak, že byla nejdříve vyzděna kvádrková líc po obou stranách a pak teprve vyplněn střed zdi lomovou opukou malé až střední velikosti, pojenou maltou dnes téměř stejné jakosti jako při lícových kvádrčích.¹⁶

Poznaný půdorysný útvar je v Praze ojedinelý. Kostel byl postaven jako románské jednolodí s vnější osovou délkou lodi asi 1184—1198 cm.¹⁷ Vnější šířka lodi je asi 688—708 cm. Vnější délka závěru je 408—412 cm a šířka asi 523 cm. Tloušťka zdiva je přibližně 82—90 cm. Vnitřní osová délka svatyně i s kněžištěm měří přibližně 1437 cm. Osa prostoru presbyteria od západní hrany vyššího podvěžního oblouku po východní stěnu je dlouhá asi 410 cm. Již v roce 1955 jsme zjistili zesílení zdiva lodi směrem do jejího prostoru ve východní části při kněžišti, a to v délce asi 250—255 cm. Zdivo lodi má zde tloušťku asi 118—125 cm. Studium vedut Prahy potvrdilo pracovní domněnku, že zesílené zdivo neslo věž. Je totiž ještě velmi jasně zachycena na Hollarově prvním dokonale malířském, ale přesto velmi popisném zobrazení Prahy z roku 1636.¹⁸ Hollar věž podle skutečnosti velmi správně umístil k severní straně kostela, který obsahoval mimo románské jádro i jižní gotickou loď. Dokonalost Hollarova vidění a zobrazení skutečnosti si můžeme ověřit podle přesného zaměření dnešní stavby. Hřeben gotické vysoké sedlové střechy, pokrývající románskou i gotickou loď, ústí na veduté do věže pod jižním oknem trojdílného sdruženého, v jádře nejpravděpodobněji původního románského okna. Vynesení situace z Hollarovy kresby do přesného zaměření kostela

z let 1957—1958 nám dokládá, že věž kostela sv. Vavřince pod Petřínem stojí nad původní románskou lodí. Dokonalost Hollarovy perspektivy je patrna i z řady dalších detailů, které si můžeme ověřit v dodnes zachovaných stavbách a celých situacích.¹⁹

Situováním věže nad západní část lodi vznikl jakýsi chór v podvěžním prostoru. Od lodi jej dělil čelní oblouk, vyklenutý z pečlivě opracovaných klenáků, vložených do úzkých spár, upravených podříznutím. Četné klenáky vykazují zpracování hran ostrými seky úzkého dláta. Povrch opuky je opracován širokým dlátem, většinou ostrými seky. Čelní oblouk ukončoval valenou klenbu, vyzděnou z lomové opuky, skládané do vrstvy malty na dřevěnou skruž. Valená klenba překrývala podvěžní prostor kostela a dělila jej cd vnitřku věže. Proti kněžišti byl postaven pod část východní zdi věže vyšší oblouk podpíraný pilíři v lici vnitřní stěny presbyteria, která tak pronikla asi 50 cm dovnitř do podvěžního prostoru. Vrchol spodní hrany oblouku byl asi 688 cm nad spodní hranou kvádříkové líce východní stěny. Vrchní část oblouku byla přezděna pravděpodobně při ukládání stropu bytů po profanaci kostela asi na konci 18. století. Hrana pilíře a vlastní oblouk byly složeny z dokonale opracovaných opukových kvádrů a klenáků. Malta, do které byly vloženy lomové opukové klenáky valené podvěžní klenby s otisky bednění se dodnes zachovala v nepatrných stopách pod omítkou stěny, později upravené v podvěžním prostoru. Valená klenba byla omítána a pravděpodobně celá vymalována, jak můžeme soudit z nepatrných zbytků nalezených při sondáži ve vyklizených bytech. Zde jsme zjistili i zbytky popsanych oblouků, pilířů a klenby.²⁰ Při severní římse oddělující valenou klenbu a západní oblouk od zesíleného podvěžního zdiva a jeho nárožních pilířů jsme našli v poslední fázi předběžného výzkumu malý rovnoramenný křížek vymalovaný na původní omítec.²¹ Římse, na níž dosedaly oblouk a patka klenby, měla spodní hranu ve výši asi 490—495 cm nad spodní spárou kvádříkové líce východního závěru. Dnes je římsa plně osekána a její stopy byly nalezeny na obou stranách podvěžního prostoru. Východní část východní zdi věže podepíral zřejmě nižší vlastní triumfální oblouk, nebo čelo křížové klenby kněžiště, lemující otvor do presbyteria. Výška oblouku byla dána vrcholnicí křížové klenby presbyteria.

Dnes tedy víme určitě, že jednolodní kvádříkový románský kostel měl mezi téměř čtvercovým presbytářem a vlastním prostorem lodi situovanou věž, postavenou na zesílené zdivo východní části lodi a podepřenou nad prostorem lodi valenou klenbou a dvěma pásy pod východní zdi. Věž byla asi dvaapůlkrát vyšší než zdivo lodi, jak můžeme soudit podle Hollarovy kresby. Věž zbořili pravděpodobně až při barokní přestavbě a rozšíření kostela.

Lod překrýval nejpravděpodobněji rovný trámový strop. Dnešní výška obvodního zdiva od původního terénu, tj. od spodní hrany posledního kvádříku nad základovým lomovým zdivem, je přibližně 850 cm.²² V severní zdi lodi jsme zjistili při první fázi výzkumu zbytek východního ostění románského okna, postaveného z pečlivě opracovaných a skládaných opukových kvádrů. Jejich výška se pohybuje nad hranicí 22 cm. Zřetelný kamenický rukopis má zpracování hran i povrchu. Povrch kvádrů je uhlazen šikmými a lehkými řezy širokého dláta. Hrany se zpracovávaly ostrými a kolmými seky úzkého dláta. Parapet okna ležel ve výši asi 525 cm nad spodní hranou kvádříkové stěny lodi. Situace okenního otvoru severní zdi lodi nevylučuje, že druhé okno bylo umístěno těsně před nosnou zdi věže v místech dnešních dveří do přístěnku. Východní hrana

Dům čp. 553/III na Malé Straně, Hellichova ul. Pohled od jihu domem čp. 396/III (foto J. Janatková)

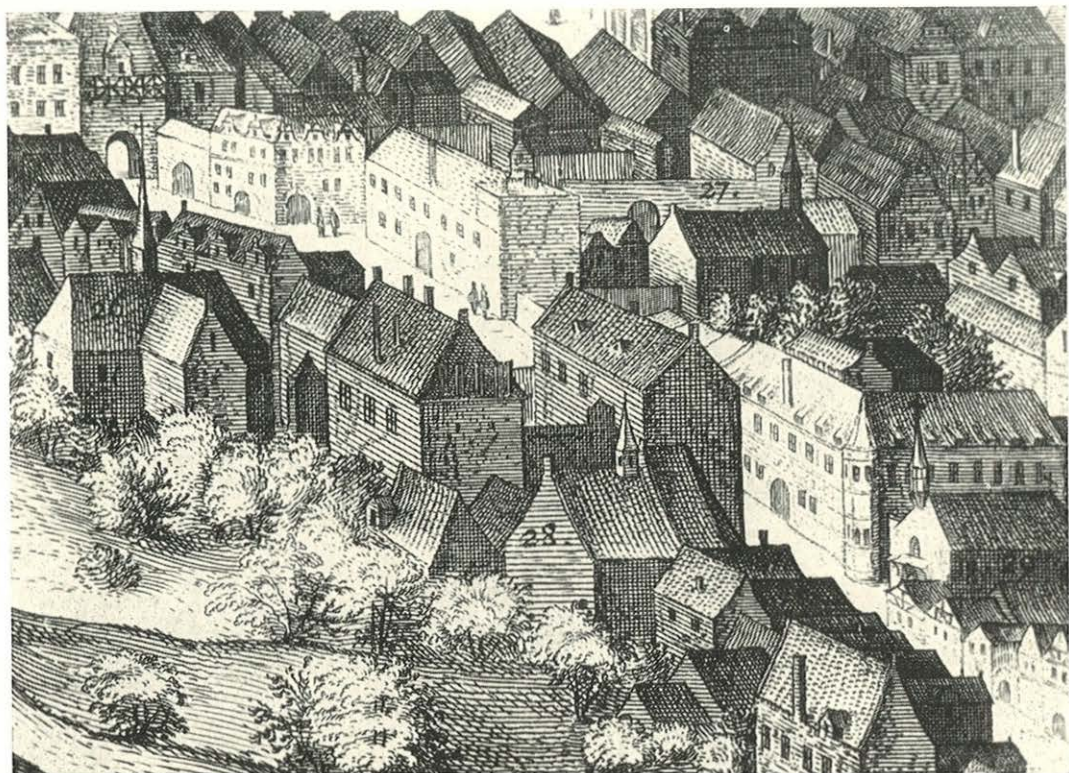
ostění by pak měla být vzdálena asi 60–70 cm od nároží zesílení podvěžního zdiva. Umístění portálu kostela nelze zatím určit pro obsazený prostor, kde by mohl být původně situován. Dnešní otvory v bytech však budou přibližně v jeho předpokládaných polohách. Nad západním průčelím lodi se zvedal štít, jehož hrany svíraly úhel asi 90 stupňů. Soudíme tak podle zbytků obsažených v gotickém průčelí kostela, viditelném na dnešní půdě domu. Vrchol štítu, vyzděného z kvádrů, byl v přibližné výši 1165–1170 cm nad úrovní spodní líce kvádrového průčelí východního závěru kostela.

Jak jsme výše poznali, tvořil podvěžní prostor optický a funkční přechod z lodi do kněžiště. Téměř čtvercový presbytář má nad východní zdí kvádrový štít, jehož zbytky spolu se severní římsou jsme našli v roce 1955. Tehdy jsme kopanou sondou určili i často zde uvedenou spodní hranu kvádrové líce východního průčelí, která je v absolutní výši 194,34 m n. m., tj. asi 72 cm pod betonovou dlažbou dnešního dvorku a 111 cm pod plochou horního schodu ve spojovacích dveřích domu čp. 553/III a dvorku objektu čp. 397/III.²² Vlastní základová spára je ještě asi o 87 cm hlouběji. Základové zdivo je lomové, hrubé. Spočívá na základové půdě méně únosné, než jsme zvyklí vídat třeba

Václav Hollar: Pohled na Prahu z roku 1636 — Výsek Malé Strany v okolí kostela sv. Vavřince na Újezdě (foto V. Piša a J. Syrový)

na Starém a Novém Městě při výkopu středověkých objektů. Je to černá, jílovitá půda, typická pro tuto oblast petřínských splaší.²³ V sondě jsme zjistili i dvě vrstvy dlažby z pálených dlaždic v hloubce 28 a 58 cm pod posledním schodem ve spojovacích dveřích. Podle formátu patřila již dalším fázím úprav zdejší svatyně.²⁴ Než vraťme se k vlastní hmotě kněžiště. Zmíněná římsa se zachovala plně in situ jediné ve zdivu severního přístavku nad sakristií, v absolutní výši 199,73 m n. m. Je prostě zkosena pod jednoduchou krycí deskou. Desku a okosení odděluje podříznutý výžlabek, jednoduchý architektonický a funkční prvek římsy, zpracovaný ostrými seky úzkého dláta. Římsa je v celku vysoká 20,3 cm, krycí deska má hranu vysokou 6 cm. Vystupuje z líce stěny o 7,4 cm. Pokračování římsy na severní stěně kněžiště je dnes osekáno. Uvnitř presbyteria jsme odkryli pravděpodobnou spáru severozápadní části severního čelního oblouku původní klenby presbytáře. Stalo se tak na poničeném místě původních omítek, které jsou jinak pokryty několika vrstvami nástěnných maleb.²⁵ Při konečné fázi výzkumu se ještě pokusíme definitivně určit pokračování spáry a tím i s konečnou platností zjistit její funkci v románské stavbě. Zakreslíme-li situaci spáry do přesného

Sadelerův pohled na Prahu z roku 1606 — Výsek v okolí kostelů sv. Vavřince na Újezdě a sv. Jana na Újezdě na rytině č. 28 a 26 (foto V. Píša a J. Syrový)

zaměření objektu, vrchol rekonstruovaného čelního oblouku by byl ve výši asi 495 cm nad spodní hranou vnější kvádříkové líce presbytáře. Poloměr oblouku bude pak 165 cm. Zvláště pečlivému zkoumání podrobíme románské architektonické a optické propojení podvěžního prostoru a kněžiště. Východní rovná zeď závěru nesla zděný kvádříkový štít, jehož hrany svíraly úhel 90° .²⁶ Pravděpodobnou románskou křížovou klenbu kněžiště kryla sedlová střecha, upnutá do zmíněného štítu a východní zdi věže, stejně jako sedlová střecha lodi kotvila v západním štítu a v západní zdi věže.

V dosavadní zjišťovací fázi stavebně archeologického výzkumu objektu čp. 553/III, konané podle možností ve vyklizených prostorách, jsme určili tedy základní půdorysnou a objemovou podstatu románského kostela. Svatyně byla jednolodím s téměř čtvercovým závěrem. Západní průčelí loď mělo zděný štít, stejně jako východní průčelí kněžiště. Při presbytáři stála věž ve vnější šíři lodi. Loď nebyla zaklenuta, kněžiště mělo pravděpodobně křížovou románskou klenbu. Vnitřek věže byl oddělen od lodi valenou klenbou.

Dále jsme provedli dokumentaci některých architektonických detailů a článků sta-

vebních proměn románské svatyně spolu s jižní přístavbou. Vzhledem ke stavu výzkumu tohoto období kostela sv. Vavřince na Újezdě není možno jej zhodnotit ani tak, jako románskou stavbu. Omezím se proto jen na konstatování důležitých skutečností, zjištěných před sepsáním této studie, které zatím poopraví některá tvrzení dosavadní literatury a upřesní pasportizaci objektu čp. 553/III.²⁷

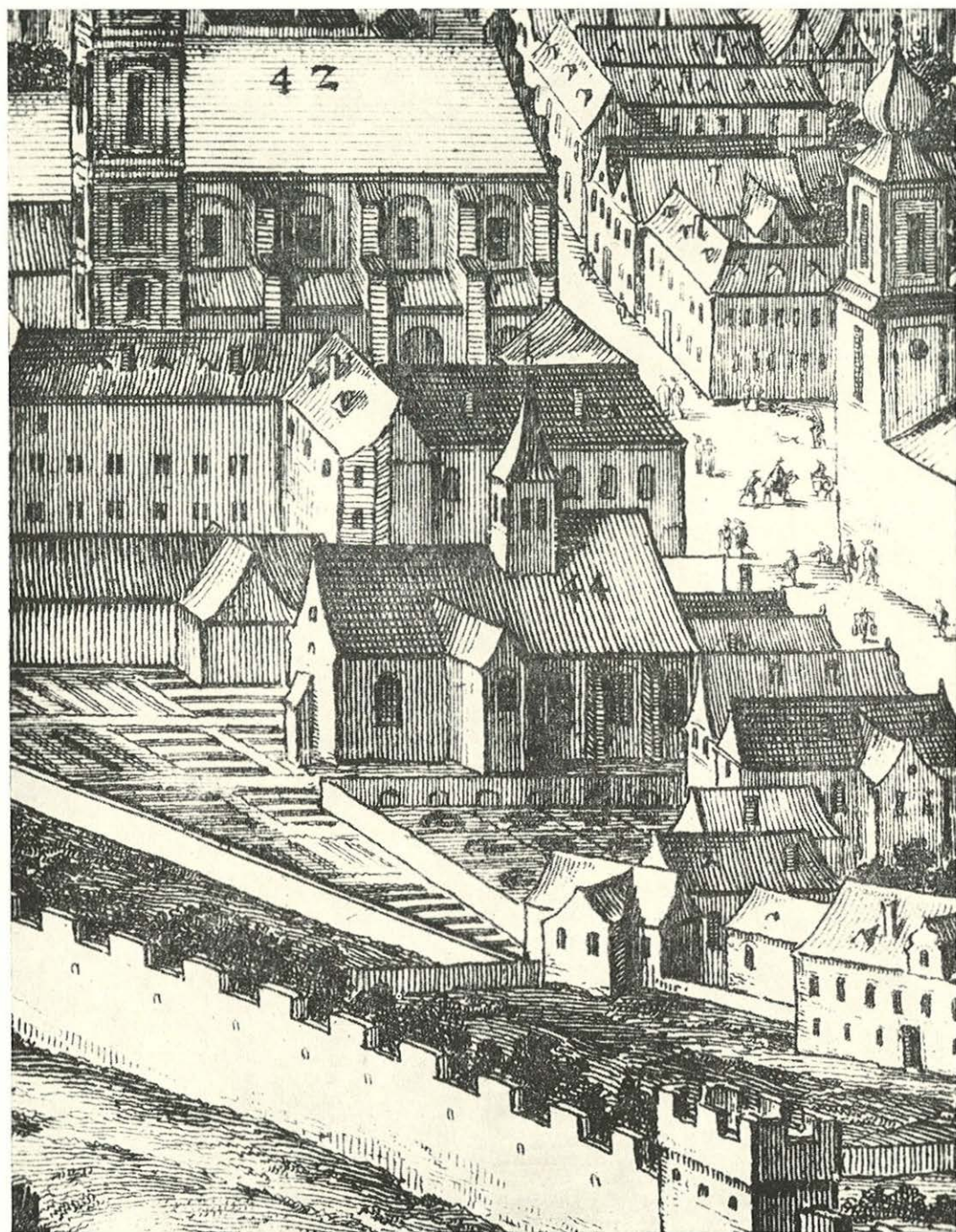
Nad románskou lodí byla vystavěna hrotitá valená klenba, uložená v kvádříkovém zdivu přibližně od 670 do 850 cm nad východní spodní spárou kvádříkové líce. Těsně při východním ostění námi zjištěného románského okna byla hrotitá klenba podepřena opukovým pásem složeným z kvádrů dosud neodkrytých. Klenba nad lodí má osovou výšku hřebenu asi 360—370 cm nad spodní pateční rovinou, předpokládanou v podlaže dnešního druhého patra. Lokální sondou bylo poznáno i opracování jednoho z žeber. Bylo osekáno ostrými, ale mělkými šlehy širšího dláta.

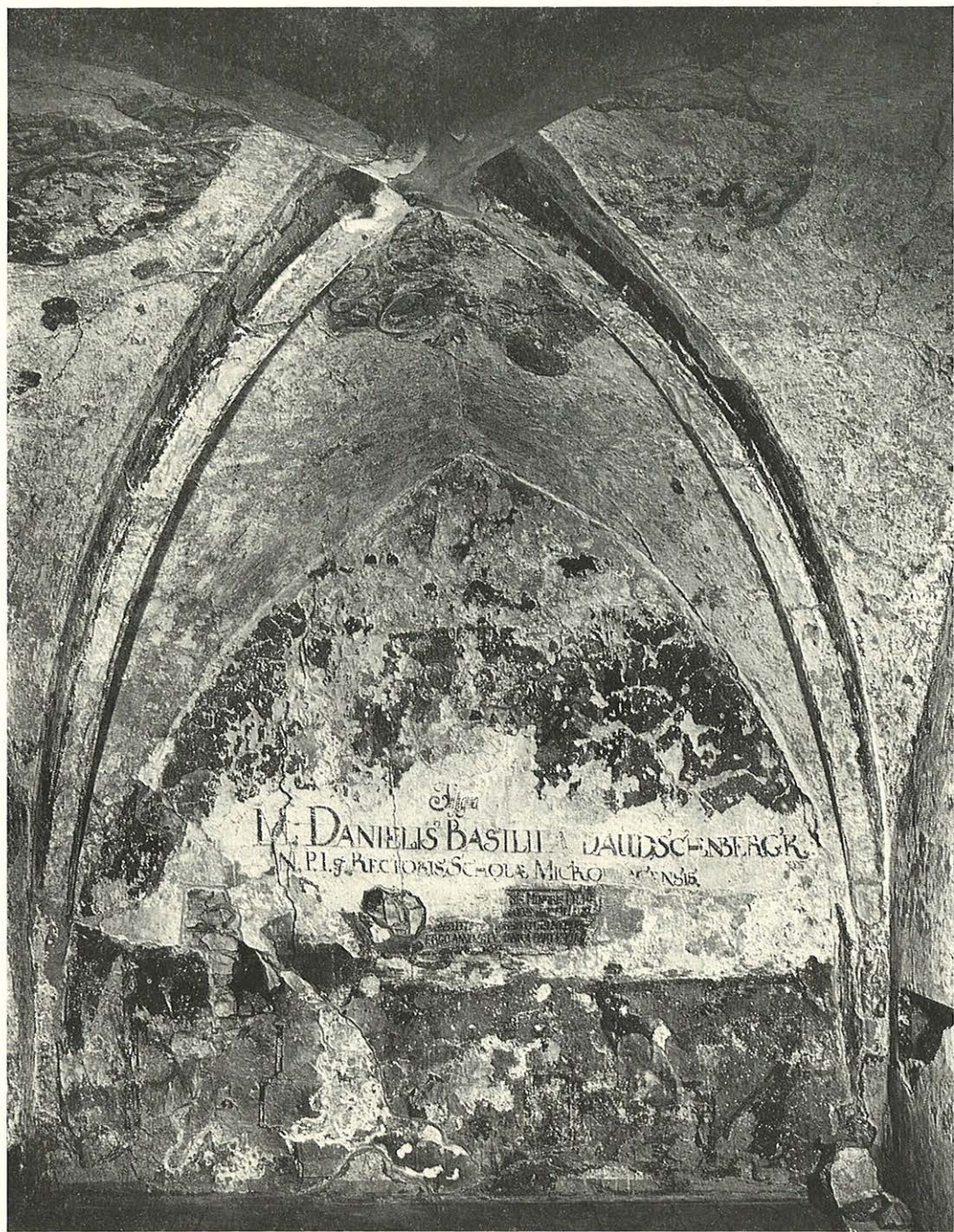
V podvěží byla zrušena románská valená klenba a krajový západní oblouk při lodi, vše osekáno do líce stěn obvodového zdiva, na němž pak usazena hrotitá valená klenba. Osazení pateční čáry podvěžní klenby bylo provedeno ve stejné výši jako při klenbě nad lodí kostela. Křivka lomeného oblouku je stejná u obou kleneb. Proto v podvěží při zúžené základně oblouku probíhá hřeben klenby v patřičně snížené úrovni. Po konečné fázi výzkumu a přesném zjištění pateční roviny klenby bude možno určit konstrukci oblouku. Propojení prostoru presbyteria s podvěžím obstaral na místě románského nový hlavní triumfální oblouk, dodnes zachovaný, jehož křivka nevykazuje podstatnou úchylku od řezu hrotitých kleneb. Jeho vrchol je ve výši asi 664 cm nad často uváděnou spodní hranou kvádříkové líce východní stěny. Vyšší románský oblouk v podvěží na západní straně východní zdi věže zůstal zřejmě ze statických důvodů zachován v celku.

Stavební konstrukci a podstatu hrotitých valených kleneb i triumfálního oblouku jsme nemohli dosud zevrubně poznat, protože pod klenbami dosud bydlí nájemníci a triumfální oblouk je pokryt několika vrstvami maleb. Víme jen to, že západní kvádříkový štít není svázán obvyklým způsobem s lomenou klenbou, která není posazena na oblouk do ustupující líce zdiva nad klenbou nebo do kapsy předem ponechané v obvodovém zdivu pro klenbu. Přesný způsob usazení klenby v západním štítě, resp. jeho přiřazení určí budoucí výzkum. Vnitřní kvádříky románského štítu jsou opálené. Východní čelo klenby nad lodí je plentováno cihlami. Stejně tak i nižší klenba nad podvěžním prostorem je dnes na východě přizděna smíšeným zdivem. Stalo se tak při odbourání věže. Zbytky východního zdiva věže, tvořícího východní štít lodi kostela, jsou ohořelé v dnešním půdním prostoru domu čp. 553/III. Zde můžeme vidět i pěkný nárožní kvádr, dokonale opracovaný, který se zachoval při podlaže půdy v jihovýchodním rohu.

Stavební a architektonické detaily jižní přístavby nebudu v této studii hodnotit, protože probírám jen románský stav kostela.

Ouden-Allenův pohled na Prahu z roku 1685 — Výsek v okolí kostela sv. Vavřince pod Petřínem na Újezdě (foto Muzeum hl. m. Prahy)

Bývo, kostel sv. Vavřince pod Petřínem na Újezdě, pohled na severní stěnu románského kněžiště se zbytky kvádříkového čelního oblouku (vlevo dole), na osekaná gotická žebra klenby z doby gotické úpravy románského kněžiště a na několik vrstev nástěnných maleb, stav 1960 (foto V. Hyhlík)

II VÝHLEDY VÝZKUMU

Poslední fázi výzkumu provedeme po úplném vystěhování objektu nebo alespoň jeho ucelených částí. Hlavním cílem bude přesné zjištění podoby románského kostela a jeho architektonických, výtvarných a konstrukčních detailů. Dále bude nutno ověřit dobu provedení stavebních změn románské svatyně a určit jejich vztah k jižní gotické přístavbě. V celém objektu budeme pak sledovat spolu s restaurátory postup malířské výzdoby omítek i kamenických článků stavby. Západní barokní přístavba, dodnes zachovaná plně v domě čp. 553/III, nebude tak složitým problémem jako ostatní úkoly. Pracovní postup zkomplikuje, zvláště po stránce dislokační, poznání jižního domu čp. 396/III, kde může být zachována gotická předsíň kostela.

V popisu dosavadních výsledků předběžných fází výzkumu jsem uvedl zvlášť důležité okolnosti, které si musíme ještě ověřit v konečné fázi výzkumu. Zajímá nás dále především výška a náplň původního terénu kolem celého kostela, uložení a forma podlah uvnitř svatyně, poloha oltářů a situace hrobek i pohřbů. Doufám, že poznáme přesné umístění portálů, oken a hlavně tvar vlastního nižšího triumfálního oblouku a plně si ověříme formu románského zaklenutí presbyteria. K přesné kresebné rekonstrukci románské stavby by velmi přispěl nález stop po uložení krovu a stropu nad lodí.

Rozbor stavební skladby hrotité valené klenby v románském kostele a opracování architektonických detailů, zvláště jejího středního pásu, přinese jistě doklady, podle nichž bude možno co nejpřesněji datovat její vznik. Proto budeme pečlivě zkoumat tyto vlastnosti i při gotické jižní přístavbě, která se zdá na první pohled jasně datovatelná podle protáhlých hruškových žeber klenby. Velmi v této práci pomůže rozbor dalších objevených architektonických článků jižní přístavby, zvláště pak opěrných pilířů a schránky na mešní konvičky. Klíčem k porovnání může být i rozbor situace severozápadního mohutného nárožního pilíře vzhledem ke gotické jižní přístavbě.

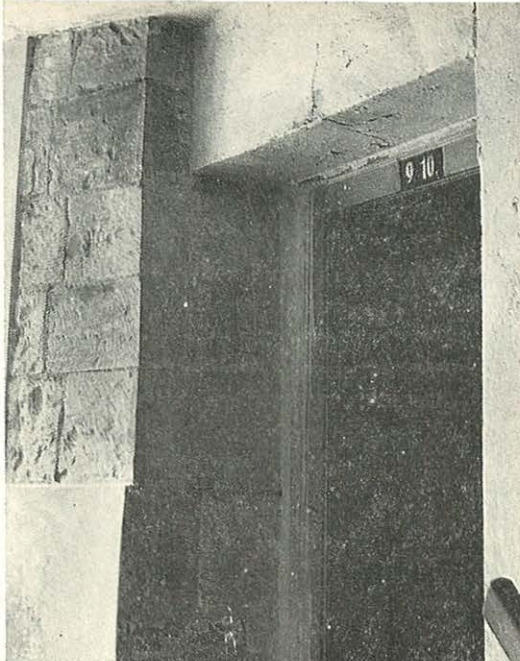
Výmalba kostela na vnitřních stěnách je umělecky prvořadá ve spodních vrstvách. Stratigrafie a její zhodnocení přispějí velmi podstatně ke konečnému určení původu stavebních změn v románské části kostela. Proto v krajním případě budeme muset přikročit i k snímání horní vrstvy gotické fresky z konce druhé třetiny 14. století, abychom zjistili rozsah starší malířské výzdoby a její původ.²⁸ Výzkum výmalby kostela se od začátků podřídí konečnému cíli uchování a pojednání těchto památek v rehabilitovaném interiéru.

Dokončení výzkumu je podmíněno schválením záměru rehabilitace celého objektu. Podle našich představ by měla být stavba obnovena v dochovaném románském, gotickém a barokním stavu. Využití se přímo nabízí v rámci činnosti dosavadního majitele, církve československé. V barokní přístavbě a objektu čp. 396/III by mohly zůstat nadále úřadovny farního úřadu ČČS a místnosti rady starších ČČS. Stálo by za úvahu, zda by se sem nemohl přestěhovat i Klub Za starou Prahu z románské mostecké věže, která bude upravena jen pro turistický ruch spolu se sousední gotickou věží. Vlastního prostoru románského a gotického kostela by mělo být využito jako přednáškové a shromažďovací síně pro nejširší kulturní a jiné veřejné účely malostranských obyvatel.

Ojedinelost stavby, zachovalost malířské výzdoby a další kulturně politické aspekty hovoří pro brzkou realizaci zamýšlené rehabilitace.

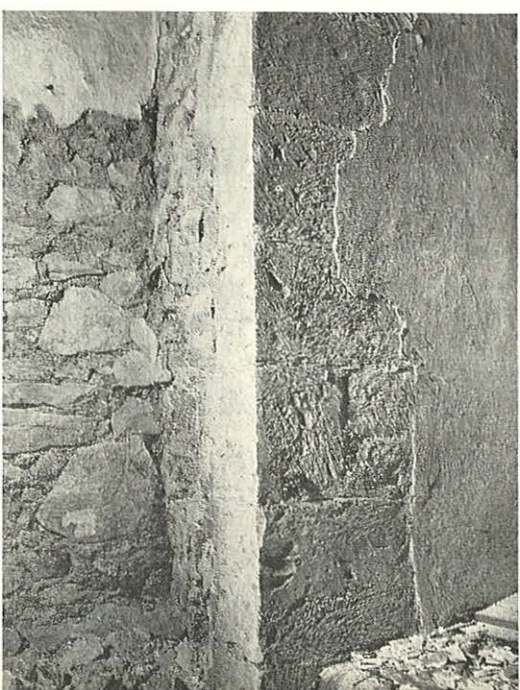
Býv. kostel sv. Vavřince pod Petřínem na Újezdě, východní průčelí s odkrytými románskými detaily (foto S. Divišová)

Býv. kostel sv. Vavřince pod Petřínem na Újezdě, východní ostění západního románského okna severní zdi kostela (foto J. Janatková)

Býv. kostel sv. Vavřince pod Petřínem na Újezdě, pohled na zbytek severní části východního románského podvěžního oblouku, vpravo část gotického triumfálního oblouku, vlevo osekaná římsa a nad ní zbytky valené klenby románského podvěží (foto J. Janatková)

Býv. kostel sv. Vavřince pod Petřínem na Újezdě, oprávacování nárožních kvádrů při jižním rozšíření podvěžního zdiva, vlevo za nárožím zbytky osekaneho románského triumfálního oblouku (foto J. Janatková)

III ZÁVĚR

Dosud poznané skutečnosti ze stavebního vývoje kostela sv. Vavřince na Újezdě pod horou Petřín dovolují nám datovat zatím románskou stavbu do doby kolem poloviny 12. století.

Důvody pro toto vročení shledávám zvláště v těchto bodech:

1. Forma kvádrů a způsob zdění. Vyskytují se v datovaných stavbách kolem poloviny 12. století. Lze je sledovat podle dosavadních znalostí až do začátku 13. století.

2. Způsob opracování architektonických detailů. Vyskytuje se na stavbách od doby kolem poloviny 12. století a ve změněném zpracování plochy mezi okraji kvádrů až do začátku 13. století. Zvláště typický je výskyt zpracování hran kvádrů.²⁹

3. Forma zachované římsy na severní stěně závěru.

Na počátku studie jsem se zmínil o důležitosti tvrzení, že část Újezda při kostele sv. Vavřince byla odedávna v majetku benediktinského kláštera u sv. Jiří na Pražském hradě. Doklady pro to pocházejí až ze začátku druhé poloviny 14. století.

Pro naše vročení románského kostela sv. Vavřince však není bez významu zpráva kanovníka vyšehradského k roku 1142.³⁰ Tehdy utekly jeptišky z Pražského hradu, protože byly ve svém svatojiřském klášteře ohroženy přímou střelbou Konrádova vojska. Uchýlily se pod horu Petřín do kostela sv. Jana Křtitele, stojícího mimo sídliště.³¹ Literatura ztotožňuje útočiště svatojiřských benediktinek s dodnes zachovaným kostelem v Říční ulici. Pod Petřínem lokalizuje veduta z roku 1606 ještě jeden kostel sv. Jana, a to severně od našeho sv. Vavřince v místa, kde dnes stojí chrám Panny Marie Vítězné.³² Církevní historik František Ekert nazývá tento kostel sv. Jana Křtitele pod Petřínem.³³ Kostel sv. Jana Křtitele na Újezdě v Říční ulici není možno dosud prohlásit za románský pocházející nejpozději z první poloviny 12. století, protože zde nebyl prováděn stavebně archeologický výzkum moderní metodou.³⁴ Zůstává tedy otevřena otázka ztotožnění kostela sv. Jana na Újezdě — refugia svatojiřských benediktinek z roku 1142 — s dodnes zachovaným kostelem v Říční ulici a se zaniklým kostelem pod Petřínem v místech dnešního chrámu Panny Marie Vítězné. Pro nás plyne ze zprávy kanovníka vyšehradského velmi cenné poučení, že benediktinky od sv. Jiří měly snad již tehdy své zboží na Újezdě.³⁵ Proto nemůže být ani na závadu další domněnka, že kostel sv. Vavřince na Újezdě postavili při obnově klášterního kostela sv. Jiří po zmíněném požáru v roce 1142 titíž zedníci a kameníci.

Existuje nápadná shoda některých stavebních prvků a architektonických detailů u obou staveb. Tak například ostění severního portálu svatojiřského kostela, přilehlý klenák meziklenebního pásu, ostění portálů do krypty a řada dalších původních kvádrů v kostele, pocházejících z přestavby svatojiřského kostela po ohni v roce 1142, vykazují obdobný způsob opracování líce i zpracování okrajů jako u okna v kostele sv. Vavřince pod Petřínem. Římsy pod klenebními pásy a u některých pilířů mají stejnou formu jako zjištěná severní římsa závěru u sv. Vavřince. I jejich opracování je totožné.³⁶

Teorii o majetnictví kostela sv. Vavřince benediktinkami od sv. Jiří podporuje další promítání osudů újezdské svatyně do stavebního dění v mateřském klášterním kostele.

Nebude proto na škodu, když si zopakujeme hlavní stavební fáze svatojiřského klášterního kostela. Starší svatyně Vratislavova byla jistě upravena pro potřeby bene-

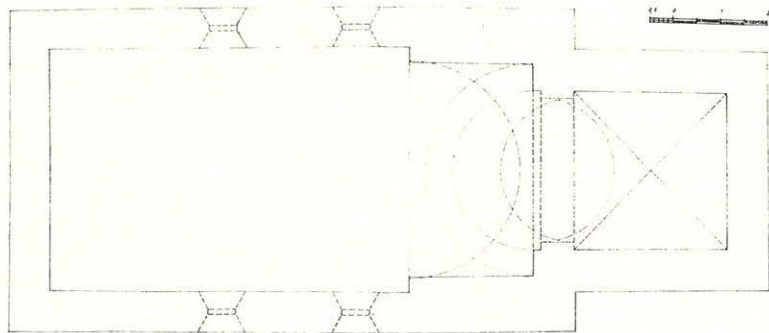
diktinek. Není vyloučeno, že již tehdy dostaly jeptišky městiště na Újezdě.³⁷ Pak by nebylo nelogické, že zde mohl být postaven nějaký kostel. Zasvěcení sv. Vavřinci, mučedníku ohněm, by napovídalo osadě železářů.³⁸ Podle našich dosavadních znalostí neodpovídá zdivo objeveného jednolodí sv. Vavřince stavbám prokazatelně vystavěným v poslední třetině 10. století v Praze. Téměř čtvercový závěr též neodpovídá tomuto období. Před dokončením stavebně archeologického výzkumu nesmíme však zavrhnout teoretickou možnost, že by pod naší stavbou mohl snad být zachován starší kostel z doby abatyše Mlady. Víme z Kosmy, že Boleslav II. založil dvacet kostelů. Je tedy lákavou domněnka, že by benediktinky za Mlady postavily na Újezdě kostel sv. Jana Křtitele, kronikářsky doložený v roce 1142.³⁹

Václav Mencl spojuje požár na Hradě v roce 1091 s přestavbou klášterního kostela sv. Jiří. Tehdy měla vzniknout až dodnes zachovaná základní půdorysná dispozice. Pokud přijmeme tyto závěry, pak bychom museli připustit, že i kostel sv. Vavřince pochází z této doby, protože forma opracování původních kvádrů z přestavby sv. Jiří vykazuje stejné znaky jako u sv. Vavřince. Mám však zato, že tento rozpor tkví jediné v rozdílném datování předmětného zdiva Mencelem a Merhautovou-Livorovou.⁴⁰

Anežka Merhautová-Livorová datuje dodnes zachované části zdiva u sv. Jiří, které se shodují svým opracováním se sv. Vavřincem, opravou po požáru v roce 1142, podniknutou abatyší Bertou mezi lety 1145—1451. Berta se oslavuje na známém svatojiřském reliéfu jako „secunda fundatrix“. Jak jsme výše uvedli, snad byl při této příležitosti postaven i dodnes zachovaný jednolodní kostel sv. Vavřince na Újezdě.

Abatyše Anežka, stojící v čele kláštera mezi lety 1200—1228, je označena na svatojiřském reliéfu jako „restauratrix ecclesiae“ (obnovitelka kostela). Opracování architektonických detailů v podvěží kostela sv. Vavřince by podle dosavadních znalostí teoreticky nevylučovalo zbudování věže v době abatyše Anežky. Tuto teorii můžeme ovšem spojit s naším kostelem jediné v případě, že budoucí výzkum prokáže dodatečnou vestavbu věže.

Přestavba svatojiřského kostela za Karla IV. se určitě neprojevila ve stavební podstatě sv. Vavřince, což prokazuje právě zdejší existence nástěnných maleb, hlásících se asi do této doby. Jsou totiž vymalovány již na druhé vrstvě omítky, překrývající lomové zdivo nad kvádríkovou severní zdí kněžiště. Možná, že právě Karlova podpora

Kostel sv. Vavřince pod Petřínem na Újezdě, rekonstrukce románského stavu podle nálezů — půdorys (kolem poloviny 12. stol.).

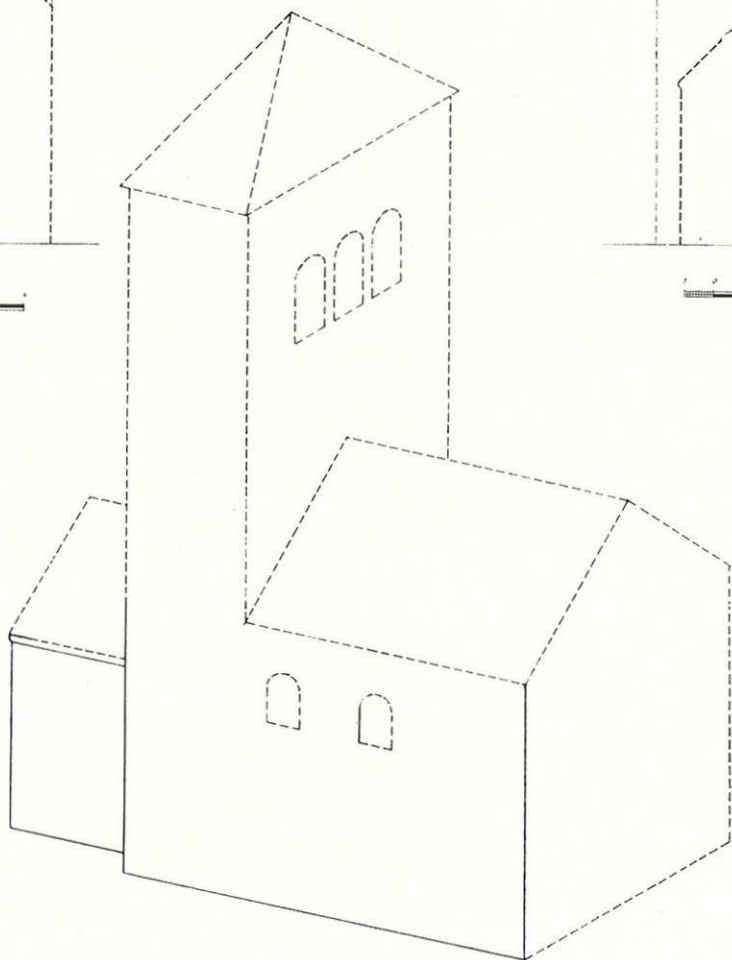
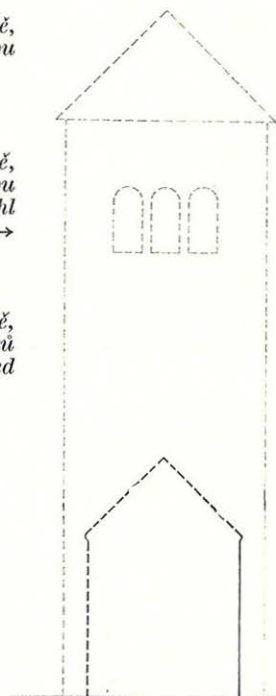
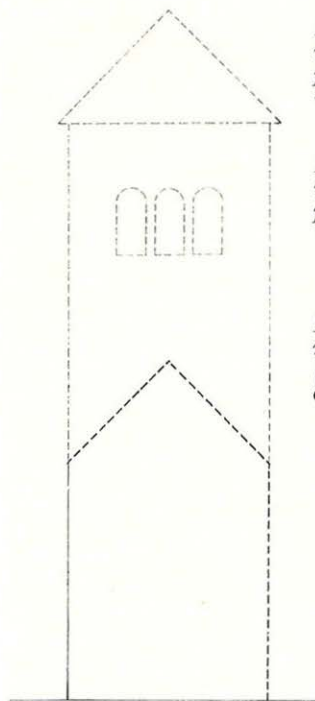
*Kostel sv. Vavřince pod Petřínem na Újezdě,
rekonstrukce západního průčelí románského stavu
podle nálezu (kolem poloviny 12. stol.).*

*Kostel sv. Vavřince pod Petřínem na Újezdě,
rekonstrukce východního průčelí románského stavu
podle nálezu (kolem poloviny 12. stol.). Navrhl
V. Piša, kreslil P. Kredba*

*Kostel sv. Vavřince pod Petřínem na Újezdě,
rekonstrukce románského stavu podle nálezu
(kolem poloviny 12. stol.). Axonometrický pohled
od severozápadu*

kláštera a jeho úpravy byly podnětem k nové výmalbě celého kostela sv. Vavřince, vyzdobeného ihned po přestavbě románského jádra a po přístavbě gotické jižní části.⁴¹

Ke konci se ještě podívejme na půdorysnou a skladebnou formu našeho jednolodí s téměř čtvercovým závěrem a věží nad koncem lodi při presbytáři, tedy i jakýmsi chórem před presbytářem. Kostelům se závěrem s rovnou východní zdí byla věnována u nás poměrně značná pozornost při příležitosti objevů základového zdiva svatyní na Velké Moravě.⁴² Mám však pocit, že jsme se tehdy věnovali jen moravským kostelům a literatura se málo porozhlédla po dodnes zachovaných památkách, stojících skrovně v určitých dalších oblastech našeho státu. Zato přinesla tato literatura, a to je její bezesporná velká zásluha, i řadu příkladů ze zahraničí, které zevrubně podrobila rozboru a kritice. A právě tento moment byl příčinou, že jsem se snažil proniknout do tohoto problému, zvláště když tu byl pražský kostel sv. Vavřince, tehdy teprve nedávno poznáný. Během studia problému našich kostelů s rovným závěrem se ověřilo, že bez jejich poznání, počínaje přesným zaměřením a konče stavebně archeologickým výzkumem podpořeným archeologickým výzkumem okolí, nemůžeme dojít ke konkrétnímu a především odpovědně sestavenému závěru o jejich původu a hlavně o době vzniku.

Sestavíme-li si například tabulku dodnes stojících kostelíků, které jsou podobné svými poměry základům modranské svatyně, zevrubně podrobené zkoumání Cibulkovu, pak užasneme nad jejich počtem a ani nepřekvapí, že některé z nich mají dokonce stejné rozměry. Pak teprve si uvědomíme, že předčasné závěry před dokončením zmíněných výzkumů zůstávají jen na úrovni záslužných a vysoce zajímavých přípravných a dílčích studií.

Podobně i dnešní porovnání kostela sv. Vavřince na Újezdě s ostatními svatyněmi by bylo nutně předčasné. Je snad vhodné jen konstatovat, že ani jeden z kostelů s rovným závěrem, Lehnerem označených jako románské, není totožný svou skladbou s újezdským sv. Vavřincem.⁴³

Víme, že abatyše Berta od sv. Jiří, které hypoteticky připisujeme i výstavbu kostela sv. Vavřince, povolala stavitele Wernhera, příbuzného kanceláře Gervasia, do kláštera, aby provedl opravy.⁴⁴ Byl to jistě Němec. Odkud pocházel, nevíme. Víme však, že úpravy nedokončil, ale zemřel ve své vlasti. K výstavbě ohněm poničeného sv. Jiří a kláštera najal dva stavitele po svém návratu do vlasti. Půdorys kostela sv. Vavřince svou skladbou, zvláště pak postavením věže, připomíná vesnické kostely v saské oblasti, kde tvořily opevněná jádra menších sídelních celků.⁴⁵

I když nemáme listinné doklady o jeho postavení, můžeme již dnes konstatovat, že kostel sv. Vavřince na Újezdě pod Petřínem představuje ve své poslední románské podobě s věží příklad nejčasnější svatyně toho druhu u nás. Architektury podobné skladby se stavěly potom jako většinou raně gotické kostely v osadách, kde sloužily zároveň jako útočiště.

Dosavadní výsledky stavebně archeologického výzkumu objektu čp. 553/III dokázaly nezvratně, že pražská architektura prodělávala pestrý stavební vývoj, a to i v období před husitskou revolucí. Stavební proměny nelze plně postihnout bez stavebně archeologického výzkumu. Proto není možné realizovat regeneraci jakékoli památky bez předběžného všestranného výzkumu a dokumentace. Pokud bychom snad chtěli přikročit k obnově objektu bez jeho plného poznání, poškodíme nejen mnoho z jeho

podstaty, ale oloupíme se i o důležité historické prameny a doklady života minulých generací. A co je pro veřejnost nejdůležitější, obnovená památka nebude mít tu přitažlivost a kouzlo živého pramene poznání našich dějin.

Praha — hlavní město našeho státu nepatří jen nám, ale celému kulturnímu světu. Tím větší odpovědnost máme my, kterým její bohatství bylo svěřeno do odborné péče. Základním předpokladem péče o památky je jejich zevrubné poznání, které se neobejde bez stavebně archeologického výzkumu objektu a popřípadě i archeologického výzkumu okolí památky.

Poznámky

- ¹ W. W. Tomek, *Základy starého místopisu Pražského, Malá Strana*, sešit 1. Praha 1871, str. 76, 77.
- ² František Ekert, *Posvátná místa král. hl. města Prahy*, svazek II. Praha 1884, str. 345.
- ³ O. Ruterle, *Kostel sv. Vavřince pod Petřínem*. Praha 1935, str. 3—10.
- ⁴ Po roce 1770 bylo zrušeno jen na Malé Straně 14 svatyní. Archiv hl. města Prahy, tržové knihy, rukopis č. inv. 4264 — pozemková kniha svatojiřské jurisdikce na Újezdě od r. 1744 č. 8, f. 326 rs. z 23. 8. 1794.
- ⁵ O. Ruterle, o. c., str. 18, 20—23.
- ⁶ O. Ruterle, o. c., str. 22, 23. Ideový návrh viz str. 13 a 15. ČČS si upravila poté opuštěný kostel sv. Jana Křtitele zvaný Na prádle v Říční ulici na Malé Straně. Úpravy proběhly v letech 1935—1943. Viz též poznámka 34.
- ⁷ Vladimír Piša, *Středověká Praha ve světle nálezů z roku 1955*. Ve Sborníku Klubu Za starou Prahu na rok 1957 — *Ochrana Památek 1 — 1957*. Praha 1957, str. 83—89.
- ⁸ Piša, o. c., str. 88—89. Obraz na str. 82 a 85. Je zajímavé, že kvádříků si povšiml i Václav Wagner ve své stati v citované knížce O. Ruterleho na str. 11—17. O kvádřících nestojí velikosti (opuka i pískovec!) se zmiňuje na str. 14. Stať byla otištěna i s udáním další literatury v časopise *Za starou Prahu* — *Věstník pro ochranu památek*, ročník XIX, číslo 5, listopad 1935, str. 38—39. Není vyloučeno, že Wagner užil výraz „kvádříky“ pro stavební materiál jižní gotické přístavby. Jsou to skutečně hrubé lomové kusy opuky, kladivem nepatrně přitěsané do tvaru nepravidelných kvádříků. Pro tuto domněnku hovoří i Wagnerova zmínka o pískovci, který se nevyskytuje v dosud odkrytém románském zdvu.
- ⁹ Piša, o. c., str. 89. Úmysl se nerealizoval pro organizační změny ve výkonu státní památkové péče v Praze, zvláště pak v možnosti financování objektů patřících cizím vlastníkům.
- ¹⁰ Usnesení bytového odboru ONV v Praze 1 ze dne 17. února 1961 č. j. Byt. 3—553/1961 Hoj. Tento způsob se osvědčil dokonale při postupném vystěhování obyvatel z bývalého anežského kláštera na Františku na Starém Městě. Při nedostatku náhradních bytů v této době je to jediný způsob, jak lze dům vyklidit od jeho uživatelů. Dodnes se uvolnilo v domě čp. 553/III několik bytů.
- ¹¹ Zaměření zadáno v srpnu 1956 Českému fondu výtvarných umění po dohodě s dokumentačním oddělením Státní památkové správy (čj. kult. 3611/56 z 27. 8. 1956). Zaměření provedl v roce 1957 a 1958 T. Pisch. Nejdříve se uvolnily byty v patře na místě románského a jižního gotického závěru a postupně i celá gotická jižní loď v dnešním prvním patře domu.
- ¹² Gotické nástěnné malby byly zjištěny pod nánozy mladších omítek, většinou bez umělecké ceny. Na východní stěně závěru jsou od severu známy dodnes tyto scény: 1. Umučení sv. Erasma. 2. Sv. Dorota. 3. Sv. Ondřej. Na jižní stěně pak nejasná postava, zřejmě nějakého donátora. Na severní stěně byly objeveny dvě vrstvy gotických maleb. Spodní se objevila v nepatrném fragmentu, vyznačujícím se jasnými barvami. Vrchní vrstva obsahuje scénu ze zahrady Getsemantské, klečícího Krista, Boha Otce a anděla s kalichem. Znatelná je i zbroj žoldnéřů. Právě detaily této scény (tvář anděla a Boha Otce) upomínají nápadně na dvorské umění Karla IV. Rozbor maleb bude zveřejněn autorem ve zvláštní studii v časopise ČSAV — ÚTDU *Umění po dokončení obnovovacích prací*.

Bude zpřesněno při poslední fázi výzkumu. Výška římsy na severní stěně závěru vylučuje konstatování pasportu objektu čp. 553/III, že kněžiště mělo na třech stranách štíty. (Pasport str. 4.) Viz pozn. 27.

²⁷ Viz pozn. 2, 3, 8. Dobroslav Líbal, *Pražské gotické kostely*. Praha 1946, str. 100. Pasportizace objektu čp. 553/III. Zpracoval Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze v roce 1965. Blok č. 1189 — I. část. Uloženo v archivu Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody pod č. inv. 1001.

²⁸ Proveďte se nejnnutněji jen tam, kde gotická malba mladší vrstvy bude nezřetelná a její rehabilitace vyloučena, nebo v místech, kde bude možno ji sejmut a po výzkumu opět osadit na původní místo. Rozhodneme se pro konečnou formu uchování gotických maleb po sondáži a dokumentaci na celé ploše stěn vnitřku kostela.

²⁹ Zpracování povrchu kvádrů je zvláště zřetelné v kostele sv. Jiří v místech, která jsou datována buď Menclm do konce 11. století, nebo Merhautová je slučuje s opravami stěn po požáru v roce 1142. Stejně tak jsou vidět na severním nároží u východní apsidy severní lodi baziliky sv. Víta, kde by mohly opět pocházet z opravy po ohni v roce 1142 nebo snad i po ohni v roce 1091, pokud bychom se přiklonili k Menclovu názoru, že sv. Jiří byl přestavěn po této katastrofě.

Anežka Merhautová, *Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě*. Praha 1966, str. 41—48, obr. 23 a další. Václav Mencl, *Praha předrománská a románská*, druhá část dílu druhého Osmera knih o Praze. Praha 1948, str. 71 a d. Zpracování hran se vyskytuje i na řadě dalších památek v Praze, jako v čp. 222/I, na Strahově, v johanitské komendě, čp. 211/I apod.

³⁰ *Fontes rerum bohemicarum* II. Praha 1874, str. 235—236. Karel Hrdina, *První pokračovatelé Kosmovi*. Praha 1950, str. 49—51. Jen český překlad.

³¹ Viz pozn. 30. Domnívám se, že kronikář myslel svým výrazem „de civitate“ vlastní sídliště Prahu, tj. jak Hrad, tak i podhradí. Tohoto problému jsem se dotkl i na str. 32 a 33 sborníku *Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody Staletá Praha I*. Praha 1965. O vývoji Prahy v raném feudalismu. Dále se zmiňují o situaci pravděpodobného hradebního zdíva jižně od ulice Na tržišti. Viz Vladimír Piša, *Neznámá kvádrková románská stavba pod Petřínem*. Str. 148—149.

³² Sadelerův prospekt, objekt č. 26. Sv. Jan na Újezdě. Antonín Novotný, o. c., příloha č. IV.

³³ Ekert, o. c., str. 351—352.

³⁴ Jiří Čarek, *Románská Praha*. Praha 1947, str. 289. V poznámce 10 hovoří Čarek o výzkumu (při opravě pro ČČS; pozn. autora).

³⁵ W. W. Tomek, *Dějepis města Prahy II*. Praha 1871, str. 269. Tomek, *Místopis*, o. c., str. 75. Tomek nerozlišuje dva kostely sv. Jana Křtitele pod Petřínem na Újezdě. Na Sadelerově prospektu z r. 1606 není zaznamenána podoba svatyně sv. Jana Evangelisty na Újezdě, kterou dokládá Tomek. Velmi podnětná skutečnost k dalšímu bádání o totožnosti kostela sv. Jana Křtitele, doloženého zprávou kanovníka vyšehradského k roku 1142, je blízkost kostela č. 26 ze Sadelerova prospektu k našemu kostelu sv. Vavřince.

³⁶ Příležitost k výstavbě svatyně ve výrobní osadě byla dána snad právě velkou stavební akcí v mateřském klášteře, kdy se sešlo dost peněz a stavební dělníci po dokončení hlavní akce na Hradě prostě přešli pak na Újezd.

³⁷ Víme z pozdějších dokladů, jak hojně bylo nadání kláštera, nejbohatšího z ženských komunit u nás. Tomek, *Dějepis města Prahy I*. Praha 1855, str. 86—87. Benediktinské kláštery jako první komunity dostaly přiděleny všechny potřebné latifundie k hospodářskému zajištění své funkce.

³⁸ Při kostele sv. Vavřince na Starém Městě máme v širokém okolí prokázanu železářskou výrobu. Je zajímavé, že od kostela sv. Vavřince vedla k západu přímá cesta na brod. Od brodu, jehož ústí na levý břeh bylo při paláci čp. 508/III, vedla cesta mírným obloukem k jihozápadu přímo k újezdskému sv. Vavřinci. Je dodnes zachována ve směru severní části hřbitovní zdi a uličky k Čertovce jižně od zahrady paláce čp. 486/III, francouzského velvyslanectví. Náměstíčko na Kampě je asi zbytkem předpolí tohoto brodu místního významu.

³⁹ Hrdina, o. c., str. 44. Viz i pozn. 35.

⁴⁰ Právě tento rozpor ukazuje na nutnost, aby forma výstavby našich předrománských a románských památek byla zkoumána i v detailním rukopisu kameníků a v skladbě zdíva. Opracování kvádrů, jejich tvary a střídání vrstev mohou spolu s klasifikací úpravy malty ve spárách přispět podstatně k přesnějšímu vrocení výstavby tam, kde slohový rozbor a historické prameny dávají možnost několika výkladů.

⁴¹ Dosud zjištěné skutečnosti o lomené valené klenbě nad románskou lodí a v podvěží nevylučují možnost, že je produktem velké přestavby románského kostela, kdy byla též přistavěna celá jižní gotická loď. Podle mého názoru se tak stalo nejspíše do začátku druhé třetiny 14. století. Usuzuji tak předběžně podle vyzdívání, opracování ostění a žeber a používaných zubáků pro

Bude zpřesněno při poslední fázi výzkumu. Výška římsy na severní stěně závěru vylučuje konstatování pasportu objektu čp. 553/III, že kněžiště mělo na třech stranách štíty. (Pasport str. 4.) Viz pozn. 27.

²⁷ Viz pozn. 2, 3, 8. Dobroslav Líbal, *Pražské gotické kostely*. Praha 1946, str. 100. Pasportizace objektu čp. 553/III. Zpracoval Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze v roce 1965. Blok č. 1189 — I. část. Uloženo v archivu Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody pod č. inv. 1001.

²⁸ Proveďte se nejnuteněji jen tam, kde gotická malba mladší vrstvy bude nezřetelná a její rehabilitace vyloučena, nebo v místech, kde bude možno ji sejmut a po výzkumu opět osadit na původní místo. Rozhodneme se pro konečnou formu uchování gotických maleb po sondáži a dokumentaci na celé ploše stěn vnitřku kostela.

²⁹ Zpracování povrchu kvádrů je zvláště zřetelné v kostele sv. Jiří v místech, která jsou datována buď Měncem do konce 11. století, nebo Merhautová je slučuje s opravami stěn po požáru v roce 1142. Stejně tak jsou vidět na severním nároží u východní apsidy severní lodi baziliky sv. Víta, kde by mohly opět pocházet z opravy po ohni v roce 1142 nebo snad i po ohni v roce 1091, pokud bychom se přiklonili k Měncovu názoru, že sv. Jiří byl přestavěn po této katastrofě.

Aněžka Merhautová, *Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě*. Praha 1966, str. 41—48, obr. 23 a další. Václav Mencl, *Praha předrománská a románská*, druhá část dílu druhého Osmera knih o Praze. Praha 1948, str. 71 a d. Zpracování hran se vyskytuje i na řadě dalších památek v Praze, jako v čp. 222/I, na Strahově, v johanitské komendě, čp. 211/I apod.

³⁰ *Fontes rerum bohemicarum* II. Praha 1874, str. 235—236. Karel Hrdina, První pokračovatelé Kosmovi. Praha 1950, str. 49—51. Jen český překlad.

³¹ Viz pozn. 30. Domnívám se, že kronikář myslí svým výrazem „de civitate“ vlastní sídliště Prahu, tj. jak Hrad, tak i podhradí. Tohoto problému jsem se dotkl i na str. 32 a 33 sborníku *Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody Staletá Praha I*. Praha 1965. O vývoji Prahy v raném feudalismu. Dále se zmiňují o situaci pravděpodobného hradebního zdiva jižně od ulice Na tržišti. Viz Vladimír Piša, *Neznámá kvádríková románská stavba pod Petřínem*. Str. 148—149.

³² Sadelerův prospekt, objekt č. 26. Sv. Jan na Újezdě. Antonín Novotný, o. c., příloha č. IV.

³³ Ekert, o. c., str. 351—352.

³⁴ Jiří Čarek, *Románská Praha*. Praha 1947, str. 289. V poznámce 10 hovoří Čarek o výzkumu (při opravě pro ČCS; pozn. autora).

³⁵ W. W. Tomek, *Dějepis města Prahy II*. Praha 1871, str. 269. Tomek, *Místopis*, o. c., str. 75. Tomek nerozlišuje dva kostely sv. Jana Křtitele pod Petřínem na Újezdě. Na Sadelerově prospektu z r. 1606 není zaznamenána podoba svatyně sv. Jana Evangelisty na Újezdě, kterou dokládá Tomek. Velmi podnětná skutečnost k dalšímu bádání o totožnosti kostela sv. Jana Křtitele, doloženého zprávou kanovníka vyšehradského k roku 1142, je blízkost kostela č. 26 ze Sadelerova prospektu k našemu kostelu sv. Vavřince.

³⁶ Příležitost k výstavbě svatyně ve výrobní osadě byla dána snad právě velkou stavební akcí v mateřském klášteře, kdy se sešlo dost peněz a stavební dělníci po dokončení hlavní akce na Hradě prostě přešli pak na Újezd.

³⁷ Víme z pozdějších dokladů, jak hojně bylo nadání kláštera, nejbohatšího z ženských komunit u nás. Tomek, *Dějepis města Prahy I*. Praha 1855, str. 86—87. Benediktinské kláštery jako první komunity dostaly přiděleny všechny potřebné latifundie k hospodářskému zajištění své funkce.

³⁸ Při kostele sv. Vavřince na Starém Městě máme v širokém okolí prokázanu železářskou výrobu. Je zajímavé, že od kostela sv. Vavřince vedla k západu přímá cesta na brod. Od brodu, jehož ústí na levý břeh bylo při paláci čp. 508/III, vedla cesta mírným obloukem k jihozápadu přímo k újezdskému sv. Vavřinci. Je dodnes zachována ve směru severní části hřbitovní zdi a uličky k Čertovce jižně od zahrady paláce čp. 486/III, francouzského velvyslanectví. Náměstíčko na Kampě je asi zbytkem předpolí tohoto brodu místního významu.

³⁹ Hrdina, o. c., str. 44. Viz i pozn. 35.

⁴⁰ Právě tento rozpor ukazuje na nutnost, aby forma výstavby našich předrománských a románských památek byla zkoumána i v detailním rukopisu kameníků a v skladbě zdiva. Opracování kvádrů, jejich tvary a střídání vrstev mohou spolu s klasifikací úpravy malty ve spárách přispět podstatně k přesnějšímu vročení výstavby tam, kde slohový rozbor a historické prameny dávají možnost několika výkladů.

⁴¹ Dosud zjištěné skutečnosti o lomené valené klenbě nad románskou lodí a v podvěží nevylučují možnost, že je produktem velké přestavby románského kostela, kdy byla též přistavěna celá jižní gotická loď. Podle mého názoru se tak stalo nejpozději do začátku druhé třetiny 14. století. Usuzuji tak předběžně podle vyzdívání, opracování ostění a žeber a používaných zubáků pro

hrubé opracování kamene. Ani formy žeber, ostění a formy kružby na schránce pro mešní konvičky nevylučují toto datování.

⁴² Josef Cibulka, Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě. Praha 1958, str. 25—113. Václav Richter, Die Anfänge der Grossmährischen Architektur. V „Magna Moravia“ — Sborník k 1100. výročí příchodu byzantské mise na Moravu. Praha 1965, str. 121—360. Zde i seznam ostatní literatury, věnující se tomuto problému u nás i v zahraničí.

⁴³ Při tomto srovnávání jsem bral v úvahu nejen půdorysné schéma, rozměry, ale hlavně poměry konstrukce vlastního půdorysu. Zde jsem vycházel ze závěru své práce o pražské kvádríkové architektuře obytné. Vladimír Píša, Obytné domy pražského raného feudalismu, historie kvádríkového domu. Dipl. práce UK, filosofické fakulty, Praha 1963, str. 60—72.

⁴⁴ Viz pozn. 30.

⁴⁵ Seznam těchto příkladů, pořízený z německých soupisů a literatury, uvedu až při konečném zhodnocení románské etapy.